

Hiru istripu

Sabotaia egitasmo burutsu eta ondo makinatua zirudien: bi hilabete t'erdi eskasean, aingura, berno eta tirante guztiek huts egin zuten.

Otsailaren 1ean Guggenheimen izan zen, atarteko kristal batek eztanda egin eta neska baten buruaren gainean erori zenean. Arduradunek esango zuten gero kristala berez hautsi zela eta lamina berriak —tirante gehiago— itsatsiko zizkietela kristal guztiei. Apirilaren 20an Rafael Mo-neoren Kursaal Jauregian eskailera bat goitik behera erori eta zatika desegin zen inork ukitu gabe. Eskailera paretari eusten zioten ainguraketetan zegoela hutsa esan zuen gero tuterarrak. Maiatzaren 1ean, Bartzelonan, Eduardo Txillidak 1987an eskegitako *Elogio del agua* eskultura azpian zuen lakuaren gainean jauzi zen zalaparta handiz. Bernoetako bat hautsi eta 54 tonako lanak amore eman zuen eskultoreak hainbeste aipatzen duen grabitate indarraren aurrean.

Oso interesgarria suertatu zait istripu hauetako bakoitzak egileengan edo erakundeetan sortu dituen erreakzioak parekatzea, lanen filosofiari buruz asko sujeritzen dutelako.

Luxio Ugarteren *Chillida, dudas y preguntas* liburuan irakurtzen ari naiz eskultorearen hausnarketa bat:

Linea bertikala da gizakiaren linea nagusia. Grabitatea eta grabitazioak eragiten dute hori, baina linea berean Newtonen grabitatearen aurka errebelatzen den beste indar bat eragiten ari da, eta gora egiten du... espiritualitate graduak izan daitezke, mistika, utopia, erlijioa, dena, nahi dena, guztia dago linea horretan, eta hori da nere linea.

Hau da, Txillidaren lanei esanahia ematen dien indarra grabitatearen aurka, fisikaren aurka doan hori da.

Materiala moldatu eta menperatzeko beti izan duen tema, obsesioa ia, eskegitako lan hauetan —Creueta del

Coll parkekoa ezezik, Madrileko Juan Bravo zubiaren azpian dagoen *Sirena varada* izeneko eskulturaren ere— azaltzen da inon baino ageriago.

Liburu berean aipatzen du donostiarrak Legazpiko Patricio Echeverriaren olan behin gertatu zitzaiona. Atse-denean zegoen bazter batean eserita, eta ikusi zuen langi-leak garabia prestatzen ari zirela makina handi bat altxatzeko.

Begira nengoela iruditzen zitzaidan lantegi osoko espazioak zapaldu egiten zuela makina hori lurraren kontra. Bat-batean kableak tentsatu ziren eta garabiak makina altxatu zuen. Ikusi nuena ustekabekoa izan zen: espazioa makinaren azpian sartzen zen, eta grabitatearen aurka eginez, makina altxatzen ahalegintzen zen.

Zein izan da Txillidaren erreakzioa *Elogio del agua* erori ondoren? Atsekabetuta dagoela. Materiala da orain errebelatu zaiona, eta oraingoan irabazi egin du grabitateak, fisikak. Nahitaezkotasunarekin dago lotuta donostiarraren disgustoa, gerta litekeela jakin balu bezala, horixe —konprobatzea indar horiek bizirik daudela oraindik bere lanean— aberasgarri balitzaio bezala.

Rafael Moneorenean ainguraketak ere egin zuen huts. Txillidarena ez bezala, tuterarraren arteak ez du atzean kontzepzio filosofiko edo etiko nabarmenik (ez, gutxienez, obra guztia eragiten duen kezka existentzialik), ez bada inguruarekiko errespetua, lan guztiak alderdian ondo egokitzeko gogoia. Moneok ez du natura menperatu nahi, baina jolasean ari da berarekin, solasean. Harreman onak nahi ditu, bientzat onuragarriak, horregatik ez dago *Moneoren estiloa* dei daitekeen horrelakorik: bere lan guztiak desberdinak dira, non egiten diren, hain zuzen toki guztiak direlako desberdinak.

Eskultura paretarekin iltzatzen zuen materiala erabili zutenei egotzi die Moneok larria izan zitekeen istripuaren ardura. Soberbia puntu bat badago horretan, jakina, «nik nahi dudana egin dezaket, zuek ez dakizue» esan nahi duen jarrera.

Ausardiagatik penitentzia, grabitateari luzatutako desafioarengatik justizia poetikoa, arkitekturaren hondarre-

ko patua —hilezkortasuna bera— iragartzen duen profezia, arte kritikari batek zioen bezala? Bai, baina Txillidarengan honek guztiak zer pentsatua eragingo badu, arkitektoak ez du dudan jarriko bere proiektua.

Eskultoreak arrisku fisikoak bilatzen ditu, materialak berak hitz egin dezan. Arkitektoak arrisku estetikoak, ikusgarriagoak baina hutsalagoak ere.

Hirugarren kasuan, Guggenheimenean, bestelakoa da irakurketa. Istripua gertatu eta berehala arduradunek azaldu zuten kristalak eror zitezkeela —bost urtero hiru aldizedo—, arrisku hori aurrikusita zegoela. «Horrelakoa da materiala». Ontzia baita Bilboko museoan nagusi, arlo guztietan, barruan dagoena baino areago. Gehryren lanak dena menderatzen du, ez dago hausnarketarako zirrikiturik.

Txillidak materiala menperatu nahi badu, Moneok berarekin lan egin nahi baldin badu, Guggenheimen materialak berak irabazten du. Materiala da eskultura, arkitektura, artea.

Txillida eta Moneoren kezkek erakusten dute arriskurik gabe ez dagoela dialogorik, arterik. Arriskurik gabe ez dagoela edertasunik.

Jimeno Jurioren umiltasuna

Aspalditik ezagutzen ditut Jose Maria Jimeno Jurioren lantxo batzuk, Nafarroako Diputazioak ateratzen zituen *Temas de Cultura Popular* izeneko bildumakoak bereziki. Herriari buruzkoa etxeko egongelako lehen apalategian datusat oraindik, horixtatua, farmaziako etxe dotorearen argazkia azalean.

Santa Ageda, San Pedro, San Juan eta beste jaiei buruz egiten zituen aipamenak askotan irakurri nituen, kronista hark ikergai bihurtzen zuelako neretzako sentimendu hutsa zena. Harrituta gelditzen nintzen ulertzen ez nituen esanahi etnografikoak ematen zizkionean txikitatik ezagututako zortzikoari, edo Erkudengo Ama Birjinaren koplei. Ez nuen ulertzen nola idatz zezakeen inork horren begi-

bistako ziren gaietaz. Nola aurki lezakeen, jaiaren arimaz beste, garrantzizko zeozer.

Beste lan batzuk irakurri ditut gero eta beti iruditu zait biltzaile paregabea. Artxiboetan sagu, han eta hemen aurkitutakoa azalera atera duena. Eskolako maistru baten gisara, dakiena ongi menderatzen eta ongi azaltzen dakiena. Joxemiel Barandiaranen lanaz esan izan den bezala, lan eskertzarrekoena —bilketa lana alegia— egin izan duena.

Elkarrizketa baten kariaz ezagutu nuenean, datuak erabiltzeko zuen trebeziak bezainbeste, berebiziko inpresioa egin zidan ikusteak jende sotila zela bera, jakinduri berezirik gabea. Ez zitzaidan iruditu aditu bat, batzuek baratza edo paseoa zaletasuna duten bezala, artxiboetan orduak ematea gogoko zuen jubilatua baizik.

Eskuetara iritsi zaidan *Navarra. Historia del euskara* bere azken liburua ere uste horrekin irakurri dut. Datu asko biltzen ditu bertan artaxoarrak, datu meta, eta tartean iruzkinak egiten baditu ere, epaiak batzuetan, ez da hori liburuaren balioa, baizik gertakizun txiki horiek guztiak liburu batean bildu izana —berak edo beste batzuek hartuta—.

Historia ez ofizialeko eskolakoa da Jimeno Jurio, ostutakoa berreskuratzearen Nafarroako iragana berraztertu behar dena uste duen horietakoa. Barneratu dizkiguten egia asko, berez, gezurrak direla salatzen duena.

Jarraitzaile dituen asko ez bezala, ordea, arrandiarik gabeko ikerlea da historialaria. Ez da beste historia —kritikatzen dena bezain gezurtia— egiten ahalegintzen, ez ditu idolo berriak jartzen botatakoen ondoan. Berak bildu egiten du, eta aurkezten. Etor daitezela atzera adituak.

Eusko Ikaskuntzako Manuel Lekuona Saria jaso zuenean, Iruñean, esan zuen: «Nere lana ez da txaloak jasotzeko, baizik ereindako haziak fruitu aunitz emateko». Umiltasun eskertzekoa benetan aditu garai hauetan.

Labur esanda

Antonio Tabucchi egon da egunotan Euskal Herrian, eta egin dizkioten galdera guztien aurrean, ohikoenari, topi-

korik topikoenari —«Zertarako idazten duzu?»— emaniko erantzuna komunikabide bitan irakurri dut. *Sostiene Perei* -ren idazleak hamaika arrazoi eta, bakar bat ere ez, eman zuen: «Idazten dut heriotzari beldurrarengatik, haurtzaroko traumengatik, bizirik sentitzeagatik... alegia, ez dakit».

Topikotzarrak, denak. Idazle guztiek idazten dute nor izateko, hau da, maitatuak sentitzeko. Baina inork ez du esaten.

Ramon Saizarbitoriak ere esan izan du zeozer interesgarria, *Argia* aldizkarian egin dioten elkarrizketa batean. Nazionalismoaren beharra kolokan jar litekeela nazionalistak ez direnak euskaraz idazten hasten direnean (horrelako zeozer, ideia hori nolana ere).

Eta nazionalista sutsuenak euskaraz idazten edo irakurtzen ez dakitenak baldin badira?

Beste bati —Alvaro Bermejo idazle donostiarrari— aditutakoa: «Utopia guztien atzean egon da, beti, euskaldun bat».

Nik ere hausnartu dut gai honetaz. Uste dut utopiazaileen herria izan ez bagina ez zela, gaur egun, ez euskal ez herria izango. Horiekin guztiekin nahikoa lan badugu...

Txillardegiri entzundakoa: «Jon Etxaide aurkitu nuen egun batez, agurtzera hurbildu nintzaion. Baina garai hartan ni erdalduna izaki, erdaraz egin nion, eta berak bizkarrara eman zidan. Gerora asko eskertu izan diot orduko jarrerara hura».

Euskaldunberri bat baina gauza militanteagorik ez dago zinez. ♪